

АУТОР ЧУВЕНИХ ФОТОГРАФИЈА КОМИСИЈЕ ЗА ПОДИЗАЊЕ ОПСЕРВАТОРИЈЕ НА ФРУШКОЈ ГОРИ ЈЕ ЧЕДОМИР КУШЕВИЋ?

МИЛАН РАДОВАНАЦ

Астрономска опсерваторија, Волгина 7, 11060 Београд, Србија
E-mail: radovanac@aob.rs

Резиме: Овај рад је настојање да се са неким новим индицијама утврди ко је аутор чувене две фотографије Комисије за подизање нове Астрономске опсерваторије на Фрушкој Гори, снимљене 16. фебруара 1927. године. Сви доступни подаци говоре да је то, по образовању географ али по опредељењу професионални фотограф, Чедомир (Чеда) Кушевић, али за то нема експлицитног доказа.

Кључне речи: Историја астрономије, Астрономска опсерваторија, Чедомир Кушевић, Милутин Миланковић, Војислав Мишковић

Кад сам пре нешто више од годну дана отворио Политикин Културни додатак бр. 43, од 3. фебруара 2018. године, пажњу ми је привукао велики ауторски чланак на читавој 5 страни, фотографа Милоша Јуришића којим он за четвртак, 8 фебруара, у галерији Артгет Културног центра Београда, најављује отварање велике изложбе старих фотографија из свог богатог фото-архива. Уз текст дао је и девет старих фотографија Београда и истакнутих личности из историје Србије. Уз сваку фотографију дао је и основне податке о аутору. Међу представљеним фотографијама нашла се и једна са Косанчићевог венца (Слика 1.) и попратни текст о њеном аутору Чедомиру Кушевићу.

Слика 1: Овај снимак Чедомира Кушевића са Косанчићевог венца, верно је сведочанство давног времена и старог Београда.

Испод горње фотографије Јуришић је написао нешто дужи текст, али га због важности за ову причу преносим у целости:

Задарска улица, угао са Поп Лукином, на Косанчићевом венцу, показује нам како је изгледао и још увек одолева променама Стари Београд у најужем центру града, на снимку Чедомира Кушевића, који се, као разгледница појављује 1926. у издању Ц. Марковића. У позадини се види мансардни кров зграде Народне библиотеке (уништене у немачком бомбардовању 6. априла 1941) - прим. М. Р.).

Захваљујући књизи Србија у слици и речи Т. Радивојевића из 1927. године, сазнајемо за име тог фотографа, "апсолвента филозофије", како га аутор представља, и откривамо да је аутор фотографија многих београдских разгледница из средине двадесетих година, али и других места као што су Аранђеловац, Неготин, Зајечар... Будући да се веома мало зна о ауторима фотографија коришћених за израду илустрованих дописних карата (разгледница), овакви подаци су нам веома драгоцени. Даљим истраживањима и сакупљањима открио сам да је Кушевић фотографисао и у Херцег Новом, Дубровнику, на Опленцу, а као члан планинарског друштва Фрушка Гора, аутор је и многих разгледница фрушкогорских манастира и мотива са Иршиког венца, а налазимо га и 1956, у часопису Југославија, међу ауторима фотографија које приказују природне лепоте наше земље.

Прочитавши име Чедомира Кушевића као аутора, одмах сам закључио да ми је оно однекуд већ познато, а дошавши до места где Јуришић каже да је био и "члан планинарског друштва Фрушка Гора", схватио сам да је то исти

онај човек који је 16. фебруара 1927. године, као један од представника Планинског друштва "Фрушка Гора", био на Фрушкој гори, приликом изласка Комисије Астрономске опсерваторије за избор места за подизање нове опсерваторије. Присетио сам се и да сам његово име пронашао и у неким Опсерваторијиним документима. Постао ми је интересантан и желео сам нешто више да сазнам о њему.

Са знатижељом сам отишао на отварање изложбе. На улазу сам узео пропратне материјале о изложби и аутору, помоћу којих сам лако пронашао групу од десетак разгледница Београда чији је аутор био Чедомир Кушевић. По отварању изложбе пришао сам њеном аутору Милошу Јуришићу, представио се и питао да ли зна нешто више о Чедомиру Кушевићу. Био је сусретљив али о Кушевићу није ништа више знао од онога што је написао у Политикином додатку, али - рекао је - било би му значајно да му доставим нека своја сазнања која о Кушевићу имам, или дођем до њих. Обећах му, јер без њега, односно његових података, не бих знао да је он један од најзначајнијих српских фотографа а не би ми ни пало на ум да успоставим везу између Чедомира (Чеде) Кушевића као члана Планинског друштва "Фрушка Гора" из Новог Сада, спомињаног 1927. године и Чедомира Кушевића који се спомиње у неким документима Астрономске опсерваторије из Београда 1936. и 1940. године.

Овде нам је посебно битно да расветлимо улогу Чедомира Кушевића, професионалног фотографа, коју је, намерно или случајно, основано сматрам, имао 16. фебруара 1927. године на Фрушкој Гори.

Наиме, тога дана је на Фрушку Гору изашла Комисија за изградњу нове Астрономске опсерваторије у саставу Милутин Миланковић, председник, и чланови Војислав Мишковић, Антон Билимовић, Михајло Петровић Алас, Радивоје Кашанин, Јеленко Михајловић и Павле Поповић, са задатком да тамо пронађе најпогоднију локацију за подизање нове Астрономске опсерваторије.

На Фрушкој Гори нису били сами, већ су их тамо сачекали и у избору најпогоднијег места помогли, у име Планинског друштва, Марко Малетин, Гајо Грачанин, Јосиф Паквор, Милан Коцкаревић и Чедомир Кушевић, у име Манастирске управе Јован Метлаша и у име Петроварадинске имовне општине Светозар Радовић. Сагласили су се да је за нову Опсерваторију најпогодније место Лишајев врх (кота 490) плато Змајевац. Као најверније сведочанство боравка Комисије на Змајевцу остале су две црно-беле фотографије. На једној (Слика 2.) веома оштрој и квалитетној у чијој позадини је шума, налазе се седморица чланова Комисије и два члана Планинског друштва "Фрушка Гора".

Слика 2: Комисија за подизање Астрономске опсерваторије на Фрушкој гори 16. фебруара 1927. године. С лева на десно: др Радивоје Кашанин, доцент на Техничком факултету, Јеленко Михаиловић, управник Сеизмолошког завода, др Михаило Петровић, професор Филозофског факултета, др Павле Поповић, ректор Универзитета у Београду, др Антон Билимовић, професор Филозофског факултета, др Милутин Миланковић, професор и декан Филозофског факултета и председник Комисије, др Војислав Мишковић, професор Филозофског факултета и управник Астрономске опсерваторије, те представници домаћина, Јосиф Паквор и Гаја Грачанин, први секретар Планинског друштва "Фрушка Гора".

На другој фотографији (Слика 3.), лошијег квалитета и јасности, снимљеној на степеништу, улазу Планинског дома Планинског друштва, на Змајевцу (једном од два објекта подигнута 1926. године) налази се 17 особа, од којих су препознатљиви чланови Комисије и, према изгледу на претходној фотографији, Гаја Грачанин и Јосиф Паквор, представници домаћина.

Слика 3: И на овој фотографији могу се препознати сви са претходне фотографије: 1. Војислав Мишковић, 2. Милутин Миланковић, 3. Антон Билимовић, 4. Павле Поповић, 5. Радивоје Кашанин, 6. Гаја Грачанин, 7. Михаило Петровић, 8. Јеленко Михаиловић и 9. Јосиф Паквор. Осталих 8 овде присутних није препознато али се поуздано зна да су присутни били и Марко Малетин, секретар Матице српске, Светозар Радовић, представник Петроварадинске имовне општине, Јован Матлеша, представник Манастира Раковац, те Милан Коцкаревић и Чедомир Кушевић, чланови Планинског друштва. Остала тројица, односно четворица, ако је фотограф био Кушевић, вероватно су домаћини у Планинском дому.

Овде долазимо до кључног питања за ове редове. Ко је снимио ове легендарне фотографије из историје Астрономске опсерваторије, Београдског универзитета и српске науке уопште? Све до 3. фебруара 2018. године и Јуришићевог чланка у Политикином додатку, немајући никаквих индиција ко би то могао да буде, нисам о томе много ни размишљао. Прочитавши овај Јуришићев чланак, иако и даље за то немам непобитних доказа, готово сам сигуран да их је снимио Чедомир Кушевић!

Наиме ја до тада нисам знао да је Чедомир Кушевић већ био веома угледни, професионални фотограф, "аутор фотографија многих београдских разгледница из средине двадесетих година, али и других места", који је још 1927, године био презентован у књизи Т. Радивојевића Србија у слици и речи. Дакле, иако за моју тврдњу немам непобитан доказ, размишљам логично и рационално: ништа нормалније него да један професионални фотограф, знајући на какав скуп иде, и ко ће тамо да буде, о раме окачи

фотографски апарат, па да га онда, кад му се укаже таква историјска прилика, и употреби. На овај закључак наводи ме и чињеница што се Кушевић не налази на слици бр. 3, на којој су од стране Друштва Паквор и Грачанин, који се једини од присутних чланова Планинског друштва - према мом сазнању - понешто бавио фотграфијом. Са мојим мишљењем слаже се и астроном Иван Паквор, син Јосифа Паквора, који се налази на обе фотографије. А да је Чедомир Кушевић био члан Планинског друштва и да је 16. фебруара заиста био присутан на овом скупу, непобитан доказ је и Записник са Друге ванредне скупштине Друштва, односно извештај о том скупу који је поднео Игњат Павлас у свесци - Записник Главних Скупштина Планинског Друштва "Фрушка Гора", којег је водио управо Јосиф Паквор (Овај Записник у поседу Пакворовог сина, Ивана Паквора, 1987. године, поводом обележавања 100 година Опсерваторије, којом приликом је кориштен, био је загубљен, али сам га ја, негде око 2010. год. пронашао и вратио Ивану).

Неко би можда могао и рећи - важна ствар ко је снимио ове две фотографије!

Али кад је у питању један такав разлог окупљања и кад су у питању најистакнутије личности српске науке, и те како је важно. Овим је, верујем, и име Чедомира Кушевића везано уз историју Астрономске опсерваторије.

И не само овим фотографијама!

У вези са Опсерваторијом Кушевићево име се спомиње и десетак година касније. У Деловодник Астрономске опсерваторије је под бројем 165/36 заведена молба Ректората од 12. марта 1936. године, да се "Чедомиру Кушевићу, фотографу Универзитета стави на расположење фотографски апарат". Овај, тада веома квалитетан апарат, бр. 526692, инв. бр. 887, Опсерваторија је добила ангажовањем свог оснивача и првог управника Милана Недељковића, а на рачун ратних репарација. Уступала га је, на тражење Универзитета у више наврата, путем реверса, па и Чедомиру Кушевићу. У другом документу, АО бр. 844/36, за Кушевића се каже да је био службеник Сеизмолошког завода а негде и службеник Министарства просвете. (М. Радованац, *Астрономска опсерваторија у Београду од 1924. до 1955. године*, стр. 107 и 137).

Његово име се спомиње у још једном документу Опсерваторије, бр. 696/40, из 1940. године. Наиме 5. септембра те године он је, као "опсерватор Сеизмолошког завода", на привремену употребу, за научна истраживања, од Опсерваторије тражио објектив фотографског апарата, што му је и одобрено.

Склон сам да верујем да је Кушевић фотографски апарат Опсерваторије, од управника Војислава Мишковића, добијао без икаквих проблема и по основу претходног познанства, дружења, и фотографисања на Фрушкој Гори 1927. године.

Остаје интригантна непознаница где је све и у коју сврху Чедомир Кушевић користио посуђени фотографски апарат и објектив?

Док ова спознаја остаје и даље недоступна, преостаје ми могућност да, цитирајући друге, кажем још понешто о Чедомиру Кушевићу.

Један од оних који је оставио записе о Кушевићу је његов ученик и сарадник и фотограф Милан Пешић (1924 - 2009), рођен недалеко од Даниловграда у Црној Гори, који је о свом животу и раду написао књигу "Човјек и сјенка", коју је 2006. године штампао у Шведској на српском и енглеском језику. Књигу нисам имао у рукама, али сам зато на интернету пронашао изводе из књиге под насловом "Фотограф о свом раду", од којих овде преносим само оне пасусе у којима говори и о Чедомиру Кушевићу.

Имао сам срећу да после рата (II свет.) дођем у друштво сјајних људи и правих мајстора свога заната као што су Чедо Кушевић, Антон Лукатели и Стево Радовић у Комисији за кинематографију Владе Црне Горе на Цетињу, које сам као шофер возао по Црној Гори и од њих научио занат.

Често смо путовали у групи и радили Чедо Кушевић - пасионирани фотограф, Стево Лепетић - репортер, Карло Мартинели, Стево Радовић - сниматељ и ја. Послије рада окупили би се а Чедо би нам причао о фотографији, апаратима, филмовима, објективима.

Слика 4: Чедомир Кушевић (лево) са својим "учеником" и колегом, фотографом, Миланом Пешићом.

Возио сам првог послеријатног сниматеља Филмских новости из Београда Стева Радовића и фоторепортера Стева Лепетића и много ми се свидео њихов посао. Такође сам возио великог предратног фотографа и професора географије Чедо Кушевића. Он је понајвише утицао на мене да

заволим фотографију. Знали смо остати читав дан на Ловћену на једном мјесту, кад би он намјестио свој дрвени фотоапарат чувене марке Линхоф из Минхена, формата 18 x 24 цм са стакленим плочама марке Агфа. Чекали би тренутак када Сунце осјенчи пејзаш који је желио да сними. Обично би сједили под великим буквама а он би професорски причао о географији, о балканским планинама, о Алпима, о атмосфери те о фотографији и типовима фотоапарата. То је код мене остало у неизбрисивом памћењу и сматрам те часове ријетко срећне у свом животу, када сам почео да правим прве кораке ка свом будућем занимању.

На интернету сам пронашао и да се на продају нуди антикварна књига - албум Плитвичка језера. Књига, меког повеза, изашла је 1931. године у Херцег Новом, а садржи "16 табли са 32 фотографије". Аутор фотографија и издавач је Чедомир Кушевић.

Он је аутор и већег броја фотографија у књизи Дрина - географско-туристичка монографија, коју је издало Планинско друштво "Фрушка Гора" 1934, али испод сваке од њих не пише ко ју је снимио.

Наравно, посетио сам и Сеизмолошки завод на Калемегдану с намером да проверим напред изнете чињенице да је Кушевић фотографски апарат и објектив 1936. и 1940. године, од Астрономске опсерваторије посуђивао као "опсерватор Сеизмолошког завода".

У краћем разговору са сеизмологом Завода, "с ногу" (брзо се испоставило да за дужи разговор и није било потребе), речено ми је да овакви подаци, уз сумњу да и постоје, тешко могу да се нађу. Тим пре што је некад била пракса да се спољни сарадници ангажују само за извршење одређених послова, што је могуће било и у случају Кушевића, о чему нису остала трајна документа.

Тако, уз све напоре и настојања, за сада остајемо ускраћени за више биографских података о Чедомиру Кушевићу. Али зато сматрам да смо се, на основу изнетог у овим редовима, вема приближили коначном закључку, да је аутор чувених фотографија о боравку Комисије за подизање (нове) Астрономске опсерваторије на Фрушкој Гори, 1927. године - Чедомир Чеда Кушевић.

Истовремено верујем да сам овим невеликим редовима и изнетим подацима, унеколико помогао и онима из еснафа Милоша Јуришића, да допуне, неретко скромне податке о значајним српским фотографима, у овом случају о Чедомиру Кушевићу.

**AUTHOR OF FAMOUS PHOTOS OF THE COMMISSION FOR
BUILDING OF OBSERVATORY ON FRUŠKA GORA IS ČEDOMIR
KUŠEVIĆ?**

This paper is an attempt to find out with some new indications, who is the author of two photographs of the Commission for the building of the new Astronomical Observatory on Fruška Gora, recorded on February 16, 1927. All the available data indicate that this is Čedomir (Čeda) Kušević, according to the education the geographer, but by vocation, a professional photographer. However, there is no explicit evidence for that.

Key words: History of Astronomy, Astronomical Observatory, Čedomir Kušević, Milutin Milanković, Vojislav Mišković